

“ACIBADEMDEKİ KÖŞK” ÖYKÜSÜNDE ANLATICI VE ANLATI KİŞİLERİNİN KIPLIKLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yrd. Dr. Funda UZDU YILDIZ*

ÖZ: Anlatının temel unsurlarından olan anlatıcı, anlatıdaki diğer kişiler gibi kiplikler açısından incelenebilir. Bu, anlatıcının anlatma eylemine karşı olan tutumunu da ortaya koymayı sağlar. Bu çalışmada anlatı kişileri ile birlikte anlatıcı da göstergebilim kipliklerine göre çözümlenmeye çalışılmıştır. Göstergebilimin temel amacı anlam oluşumunu ortaya koymaktır. Kişilerin ve anlatıcının kiplik çözümlenmesiyle anlatının anlam oluşumuna yaptıkları katkı daha somut bir şekilde görülebilir. Tanpınar’ın Acıbademdeki Köşk adlı öyküsü anlatı kişilerinin simgelediği dönemsel özellikler açısından incelenmeye değer bir eserdir ve pek çok çalışmada farklı açılardan incelenmiştir. Bu çalışmada da bu öykünün kişileri kipliklerine göre çözümlenerek bir anlatı kişisi olarak anlatının içinde de yer alan anlatıcı ile anlatının başkişisi arasında kiplikler açısından karşılaştırma yapılmıştır. Bu karşılaştırmanın sonucunda anlatı kişilerinin öyküde temsil ettikleri düşünülen dönemler arasındaki karşıtlığın kipsel olarak da paralellik gösterdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yazınsal göstergebilim, göstergebilim kiplikleri, anlatıcı, anlatı kişileri, başkişi.

An Analysis Narrator And Characters According To Modality in Story “Acıbademdeki Köşk”

ABSTRACT: As one of the main elements of narrative, the narrator can be examined in terms of modality like other people in it. It will also reveal the attitude of the narrator to the narrating act. In this study, the narrator has been tried to be analysed with other characters according to modality of semiotics. The main purpose of semiotics is to present the meaning formation. By means of analysing modality of narrator and other characters, their contribution to the meaning formation can be seen corporally. Tanpınar’s short story called ‘Acıbadem’deki Köşk’ is worth examining

* Dokuz Eylül Üni., Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Böl., funda.uzdu@deu.edu.tr
Gönderim Tarihi: 29.11.2016 Kabul Tarihi: 13.02.2017

with regard to the periodical features that symbolised by the characters of the narrative and has been studied by many researches from different points of view. In the present study, the characters of the narrative have been analysed according to the modality and the modalities of the protagonist and the narrator that exist in the narrative as a character have been compared. With this comparison, it has been observed that the contrast between the periods that is thought to be represented by the characters are also parallel to each other in terms of modality.

Keywords: Literary semiotics, modality of semiotics, narrator, characters, protagonist.

Giriş

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Acıbademdeki Köşk adlı öyküsü, anlatıcısının kendisinin de gözleyen olarak içinde bulunduğu bir yaşantıyı, kendi bakış açısıyla yorumlayarak anlattığı, anlam açılımı oldukça geniş bir öykü olarak değerlendirilebilir. Öykünün başkişisi olan Sani Bey'in yaşantısından kesitlerin sunulduğu öyküdeki olaylar, öyküye adını veren Acıbademdeki Köşk'te gerçekleşmektedir. Sani Bey emekli bir çarççıbaşısıdır, günlerini köşkte değişik icatlar deneyerek ve bu icatları günlük yaşantısına dâhil ederek geçirmektedir. Aslında icatlarının çoğu, var olan sistemleri daha karmaşık hâle getirmekten başka bir işe yaramamaktadır. Ama onun düşüncesine göre bu uğraşların hepsi yeni bir bakış açısıyla var olanların "ıslah, tadil ve ikmal" edilmesidir ve bu düşünce onu mutlu etmeye yetmektedir. Evdekiler ve eşi onun bu uğraşlarına çok karışmazlar ve genellikle onu mutsuz edecek yorumlar da yapmazlar. Öykünün sonunda Sani Bey'in yine kendi icatlarıyla ısıtma sistemini değiştirdiği banyoda yandığı ancak yine de "vazifesini yaptığından hiç şüphesi olmayan bir adam..." olarak mutlu öldüğü belirtilir.

Göstergebilim, bir metnin içindeki yer alan örtük anlamları göstermeye çalışan nitel bir çözümleme yöntemidir (Chandler, 2007: 142). Anlam genişliği ve alegorik yorumlamalara oldukça elverişli olan öykü, bu çalışmada yazınsal göstergebilimin çözümleme yöntemiyle incelenip anlatıcı ve anlatı kişileri göstergebilim kiplikleri açısından çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu yöntemle göre öykü önce kesitlere ayrılmış, anlatı kişileri eyleyen şemasına yerleştirilerek bu kişiler arasındaki ilişkiler betimlenmiş, anlatıcı ve anlatı başkişisinin kiplikleri göstergebilimsel dürtüde belirtilen karşıtlıklar açısından incelenerek bilme kipliklerine göre karşılaştırılmıştır. Metinde örtük olarak yer alan kipsel anlamlar belirginleştirilerek anlam oluşumu belirginleştirilmiştir.

Yazınsal Göstergebilim

Yazınsal göstergebilim yazınsal ürünleri göstergebilim ilkelerine ve çözümleme aşamalarına göre inceleyerek yazın yapıtının anlamının oluşumunu ortaya koymayı amaçlar. Buna yönelik olarak inceleme nesnesi olarak ele aldığı yapıtı belirli düzeylere göre inceler. Göstergebilimin üç aşamalı inceleme yöntemini Greimas aşamalarının birbirini tamamlaması ve denetlemesi olarak belirtir:

“Greimas göstergebilimi varsayımsal-tümdengelimli bir yaklaşımla kurulmuştur ve bu yaklaşımdaki göstergebilim kuramı birbirini tanımlayan ve birbirini denetleyen üç ayrı düzeyi içerir:

1. Betimsel düzeyde incelenecek gösterge dizgesi betimlenir. Böylece inceleme konusu bir üstdile aktarılır.

2. Yöntembilimsel düzeyde daha çok tutarlılığı sağlayan yapılar ve aralarındaki bağıntılar incelenir.

3. Bilimkuramsal düzeyde ise temel göstergebilim kavramıyla inceleme nesnesi kavramları arasında kavram ağı oluşturulur” (Rifat, 1998: 177).

Göstergebilimin genel çözümleme yönteminin yazınsal göstergebilimdeki inceleme alanlarını Bertrand (2000: 29) aşağıdaki gibi belirtir:

Tablo 1: Anlamlamanın üretici süreci

Söylemsel yapılar	Betisel yerdeşlik (uzam, zaman, eyleyen) İzleksel yerdeşlik
Anlatısal-göstergebilimsel yapılar	Anlatı şeması (eyletim – sözleşme-, edinç, edim –eylem-, yapıtım) Eyleyensel sözdizim (özne, nesne, gönderen, karşı özne, anlatı izlencesi, anlatısal süreç) Kipsel yapılar (/istemek/, /zorunda olmak/, /bilmek/, /muktedir olmak/, yapmak ya da olmak; bu kipliklerin olumsuzlukları)
Derin yapılar	Temel anlam ve sözdizim (göstergebilimsel dörtgen: anlamlamanın temel yapısı)

Greimas’ın betimsel düzey olarak belirttiği, gösterge dizgesinin betimlendiği ve üst dile aktarıldığı aşamayı Bertrand yazınsal göstergebilimde söylemsel yapılar olarak adlandırır. Söylemsel yapılarda yazın

yapıtındaki yerdeşlikler betisel ve izleksel açıdan betimlenir. Anlatının nerede ne zaman hangi kişiler çevresinde geliştiği ve izlek olarak devamlılığı sağlayan öğelerin neler olduğu betimlenir. Anlatının söylemsel yapısını oluşturan bu yapıların betimlenmesi diğer yapılardaki incelemelerin yapılabilmesi için öncüdür. Greimas'ta yöntembilimsel düzey olarak belirtilen, tutarlılık ve bağlantıların incelendiği aşamayı Bertrand anlatsal göstergesel yapılar olarak ele alır. Anlatsal-göstergesel yapılarda anlatı izlencesi, anlatıdaki eylemin süreci ve anlatı kişileri betimlenir ve kişilerin kipsel yapıları incelenir. Anlatı izlencesinde anlatı kişilerinden özne ve gerçekleştirdiği eylemin süreci betimlenir. Anlatıyı oluşturan kişi ve eylemler birbiriyle ilişkileri açısından değerlendirilir. Üçüncü düzey olan derin yapıda ise yazın yapıtının anlamsal çözümlemesi, karışıklık ve çelişki ilişkileri açısından göstergebilimsel dörtgen üzerinden çözümlenir. Bu çözümleme ile anlatının anlam açılımı sağlanır. Yüzey yapıda görünmeyen anlamlara ulaşılır. Greimas'ın Bilimkuramsal olarak adlandırdığı ve inceleme nesnesinin göstergebilim açısından kavram ağı içinde anlamlandırıldığı bölümdür. Bu çalışmada anlatıcı ve anlatı kişileri kiplikler açısından ele alınacağı için öykü daha çok anlatsal (yöntembilimsel) düzey çerçevesinde incelenecektir. Bu çerçevede oluşturulurken öykü kesitlere ayrılacak ve kesitler içindeki eyleyenlerin etkileşimlerini gösteren eyleyen şemaları betimlenerek bu şemaların içinde yer alan kiplik ilişkileri gösterilmeye çalışılacaktır.

Göstergebilimde ele alınan kiplikler, göstergebilimin tüm çözümleme-anlamlandırma aşamalarında olduğu gibi öncelikle özne açısından incelenirler. Öznenin eyleme geçebilmesi için gerekli olan dış koşullar yerine getirildikten sonra ya da getirilmeden önce öznenin bilişsel ve duygusal açıdan eylemine hazır hale gelme durumu kiplikle ilgili bir durumdur. Öznenin bu aşamada sahip olması beklenen dört temel kiplik vardır: arzu (/istemek/), bilgi (/bilmek/), yetenek (-Abilmek-/muktedir olmak/), zorunluluk (/zorunda olmak/). Öznenin eylemini başarılı bir şekilde gerçekleştirip nesnesine ulaşması için bu kipliklere sahip olması beklenir (Uzdu Yıldız, 2012: 48).

Öykü kişilerine bakıldığında, öyküde başkahraman Sani Bey ve ailesinin yer aldığı görülür. Anlatının olay örgüsünde başkahraman olarak Sani Bey yer alsa da anlatının genelinde bir anlatı kişisi olarak anlatıcı da başkahraman kadar anlatının üzerinde etkilidir. Çünkü anlatının genelinde anlatıcının da yaşam kesitlerine göre sunulan olayları görmekteyiz. “Anlatıcı, köşkteki hayatını üç “safha”ya ayırır. Bu safhaları ayırma ölçütü olarak bilincinin aşamalarını esas alır. Anlatıcı, yaşla beraber entelektüel gelişimini gösteren bu aşamaların her birinde, köşkteki yapı ve olayları ayrı

bir şekilde algılamış ve değerlendirmiştir” (Oğuz, 2007: 173). Dolayısıyla öykü üzerinde yapılacak bir kesitlemede kendi içinde tutarlı bir yapıyı ele alabilmek için anlatıcının çocukluk gençlik ve yetişkinliğe geçiş dönemleri ayrı kesitler olarak değerlendirilebilir. Bu kesitleme anlatı içinde de sıklıkla belirtilen bir doğal kesitleme olarak kabul edilebilir. Buna göre aşağıda belirtildiği gibi üç düzeyli bir kesitleme yapılabilir:

1. Kesit

Bu kesitte anlatıcı Acıbademdeki Köşkün onun hayatı üzerinde etkili olduğundan bahsederek bir giriş yapar. “*Acıbademdeki köşkün hayatının her safhasında açık bir tesiri vardır. O çocukluğumuzun bazı büyük zenginlikleri gibi sadece küçük yaşları doldurup geçmemiştir. Benim de düşünce tarzıma mizacıma tesir etmiştir.*” Sani Bey’i ve köşkü betimler. Köşkteki diğer kişilerden de kısaca söz eder.

2. Kesit

Bu kesitte köşk Sani Bey’in icatlarıyla karşılaşma ve bunlara bir anlam verme çabası içinde olan anlatıcının çocukluk döneminin bakış açısından sunulur. “*Onu ilk defa gördüğüm zaman dayımın yüzünde o hepimizi o kadar çeken ve korkutan o çocuk ifadesinin manasını anladım diyebilir miyim? Yaşım bu dikkate müsait miydi? Burasını bilmiyorum.*” Anlatıcı anlatılan olaylara ilişkin bakışta “çocukluk” dönemine dikkat çekerek anlama ve bilme konusunda bir öz değerlendirme yapmaktadır. Dolayısıyla kesitlemede anlatıcının yaşının olay örgüsüyle koştur olarak belirleyici olduğu görülür.

3. Kesit

Bu kesit anlatıcının “*benim zihnî hayatım üçüncü safhaya girmiştir*” diye belirttiği Sani Bey’in icatlarını sorgulamaktan vazgeçip bu icatları yapan Sani Bey’in düşünceleri sunulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde anlatıcı neden, niçin sorularının cevabını bulamadığı için olayları olduğu gibi aktarmıştır. Anlatı Sani Bey’in kendi icadı banyosunda geçirdiği kaza sonucu ölmesiyle de son bulur.

Anlatı Kişileri

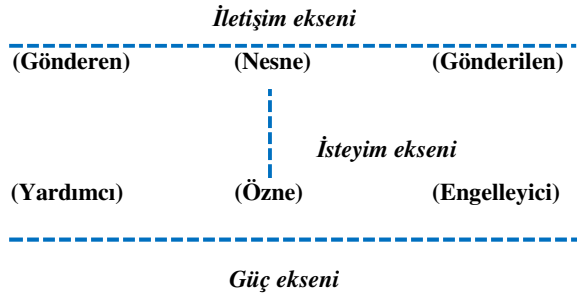
Göstergebilimde anlatı kişileri eyleyen olarak adlandırılır ve anlatıdaki işlevlerine göre adlandırılırlar. Bu işlevler eylemi gerçekleştiren *özne*, onu eyleme geçmeye yönlendiren *gönderen*, eylemin hedefinde yer alan *nesne*, eylemi gerçekleştirme aşamasında ona *yardımcı* ve *engelleyci* durumlar ve öznenin nesneyle eylem sonrası durumunu belirten *gönderilen* olarak adlandırılırlar. “Hepsi birer işlevi belirten ve farklı kişiler tarafından

gerçekleştirilebilen bu eyleyenler arasında eylemi gerçekleştirme durumlarına göre birleşimler görülür. Yani iki eyleyenin birbirleri arasında amaca dayalı, bir eyleyenin diğer eyleyene ne amaçla yöneldiğini gösteren bağın-tılar kurulur” (Uzdu Yıldız, 2012: 15-16). Bu durumda eyleyenler ara-sında, eyleyen şemasında:

“Gönderen-Özne-Nesne arasında = isteyim eksenini

Gönderen- Nesne-Gönderilen arasında = iletişim eksenini

Yardımcı- Özne-Engelleyici arasında = güç eksenini” (Günay, 2002: 93) oluşturur.

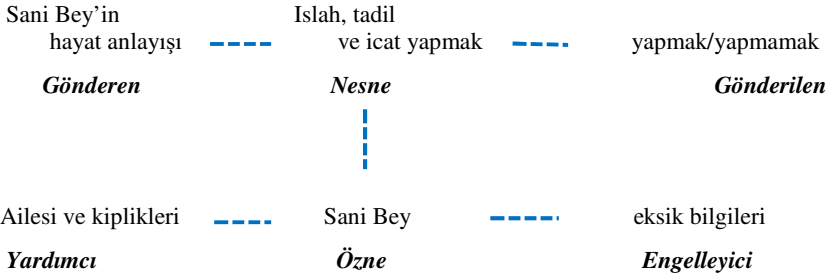
Şekil 1. Eyleyenler arasındaki eksenler

Anlatı kişilerinin göstergebilimsel olarak incelenmesi pek çok farklı bakış açısıyla farklı nitelikler göz önünde bulundurularak yapılabilir. Ancak kiplikler bu incelemede belirleyici konumdadırlar.

“Bir metnin kişiler dizgesini incelemek, bir dizi indirgemeler ve sınıflandırmalar yapmak demektir: Öncelikle, bir yandan temel niteliklerin ya da eksenlerin, öte yandan daha soyut düzeyde isteme, bilme ve yapma kipliklerinden hareketle oluşturulmuş eyleyensel rollere indirgenebilir olan başlıca saptamalarla kişinin metinsel görünümünü meydana getiren düzenlenmiş eylemler ve kipliklerden geçmek demektir” (Hamon 1998’den aktaran Civelek, 2008: 319).

Öykünün olay örgüsünün merkezinde yer alan Sani Bey özne olarak eyleyen şeması içinde değerlendirildiğinde diğer eyleyenlerle arasında bazı ilişkiler görülebilir:

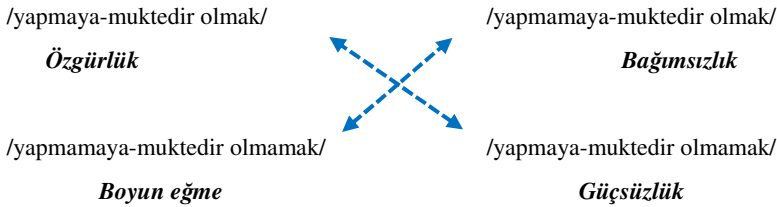
Özne olan Sani Bey’i ıslah, icat ve tadil yapmaya yönlendiren itici güç yani gönderen Sani Bey’in hayat anlayışıdır.

Şekil 2: Sani Bey'in eyleyen şeması.

Ona göre “işleyen insan kafası” olarak da yorumlanabilir. Yani Sani Bey kendisini inandığı anlayışın ideal insanı olarak görmektedir. Dolayısıyla güçlü bir gönderene sahiptir ve eyleme geçmek için hazırdır. Burada muktedir olma kipliğinin varlığından söz edilebilir.

“Özne /muktedir olma/ kipliğinin edimle birlikte var olmasına göre, gücü sayesinde özgür bir konumda bulunabilir, elindeki erk onu kendi kararlarını verme konusunda ve eylemi gerçekleştirebilirliği konusunda özgür hale getirmiştir. Bir eylemi yapıp yapmaması konusunda bir erke sahipse bağımsızdır. Muktedirliğin olmadığı durumlarda ise boyun eğen ya da güçsüz bir özne görülür ki bu özneler eylemlerinin kararında başka bir eyleyene özellikle de gönderene bağımlı bir hale gelirler” (Uzdu Yıldız, 2012: 67).

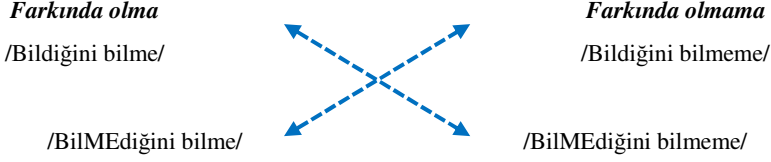

Şekil 3: Muktedir olma kipliği (Greimas ve Courtès, 1979: 286-287).

Sani Bey eylemlerini yapma konusunda muktedirdir. Dolayısıyla eylemlerini özgürce gerçekleştirir.

Sani Bey'in nesnesi ise yani eyleminin yönü ise ıslah, tadil ve icat yapmaktır. Bunları yapabilmek için yardımcı eyleyen rolünde eşi, evdeki çalışanları ve Sani Bey'in /isteme/ kipliği yer alır. Engelleyici eyleyen ise Sani Bey'in /bilme/ kipliğindeki eksiklik olarak görülür. Bu eksiklik hem yapmayı bilme hem de yeterlilik olarak yapabilme kipliğinin eksikliğidir. “Anlatının ilerleyişinde öznenin nesnesine ulaşması için gerekli bilgilerin

ne olduğunu /bilme/si, yani bilgiye dair bilgisi ayrı bir kipsel ilişki oluşturur. /Bilme-bilme/ göstergebilimsel dörtgen üzerinde şu şekilde gösterilebilir” (Uzdu Yıldız, 2012: 65):

Şekil 4: Üst bilme kipliği (Greimas ve Courtes, 1979: 228).

“Öznenin nesnesine ulaşması için gereken bilgiyle ilgili yukarıdaki durumlardan ikinci kipliğin olumlu olduğu sözcelerde özne durumun farkındadır ve farkındalığı onun eylemine de olumlu yansır. Kipliğin olumsuz olduğu sözcelerde ise ya farkında olmama durumu vardır ya da özne eylemle ilgili yanlış yönelimlere başvurabilecek bir cehalet içindedir” (Uzdu Yıldız, 2012: 66).

Sani Bey için de farkında olmama durumu ve cehaletin söz konusu olduğu söylenebilir. Bu durum anlatının genel havasını oluşturan ironinin nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kipliğe yani /bilmediğini bilmeme/ durumuna rağmen eyleme geçmesi Sani Bey’in gülünç duruma düşmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu aşamada yardımcı eyleyenler sonucu değiştirecek kipsel desteği sunamamışlardır. Ayrıca kendi kafa karışıklığı da onu eylemini gerçekleştirme konusunda engelleyici bir rol oynamaktadır. Diğer eyleyenlerle sözü edilen ilişkilere sahip olan özne Sani Bey gönderen ve yardımcı eyleyenleri sayesinde eyleme geçer. Özne ile nesne arasındaki son durumu işaret eden gönderilen eyleyeni belirsizdir. Özneye göre değerlendirildiğinde Sani Bey nesnesine ulaşmıştır ıslah tadil ve icatlar yapabilmıştır. Ancak aynı durum başkaları tarafından daha nesnel değerlendirildiğinde aynı kabulün olmadığı görülür. Dolayısıyla gönderilen tartışmalı olarak kalır. Özneye göre /yapma/, başkalarına göre /yapamama/ sonucu ortaya çıkmıştır.

Anlatıda yer alan diğer anlatı kişileri (anlatıcı dışındaki kişiler verilmektedir, anlatıcı ayrı bir başlıkta incelenmiştir) anlatıda yer alış sırasıyla şöyledir:

Derviş: Evin atı.

Raci: evin biricik oğlu. Tıbbiyede öğrenci.

Anlatıcının yengesi: Sani Bey’in eşi. Anlatıcının annesinin dayısının eşi.

Kerim Ağa: Evin uşağı, seyisi, arabacısı, Sani Bey’in atölyede iş arkadaşı.

Hayri Bey: Anlatıcının babası.

Bu kişiler anlatıda Sani Bey ile ilişkilidirler. Özne olan Sani Bey’in eylemlerinin gerçekleşmesinde rol oynarlar. Sani Bey’in eyleyen şeması içinde Kerim Ağa ve Anlatıcının yengesi (Sani Bey’in eşi) yardımcı eyleyen olarak değerlendirilebilir. Bu kişiler Sani Bey’in eyleme geçmesini kolaylaştıran, karşılaştığı zorlukları aşmasına yardımcı olan kişilerdir. Diğer kişilere göre anlatıda yer alışları da daha fazladır.

Anlatıcı

Anlatıcı anlatısal göstergesel yapılar içinde yer alan bir eyleyen olarak düşünülebilir. Anlatma eylemini üstlenerek anlatının oluşumu sağlar.

“Çağdaş anlatıbilim anlatıcıyı bir anlatının ortaya çıkmasını sağlayan üç temel rolden biri olarak değerlendirmiştir. Buna göre bir anlatı üç işlevden oluşur: Yapma, görme ve söyleme. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Karakterler, bazı şeyler yaparlar; bu yapılanlar belirli bir perspektiften görülür ve görülen şey aktarılır” (Dervişcemaloğlu, 2014: 113).

Öyküde olanları bir anlatı kişisi perspektifinden gören ve birinci kişi adıyla anlatan bir anlatıcı yer almaktadır. “Birinci kişi adlı kullanan bir anlatıcı üç değişik tipte olabilir. Anlatıcı üçüncü tekil kişi adlı gibi olayların dışında kalır. Ne adı ne yârî ne cinsiyeti bellidir... İkinci tür anlatıda konuşan hem öykünün anlatıcısı hem de kahramanı olabilir... Üçüncü tip anlatıcı olayların ikinci derecede kahramanıdır. Olaylara az çok karışır ama onun asıl görevi olup bitenleri anlatmaktır” (Kıran ve Kıran, 2007: 115-116). Bu öyküdeki anlatıcı Kıran ve Kıran’ın belirttiği üçüncü tip anlatıcıdır. Bu anlatıcı anlatının yapısı ve üslubunu belirler. Aynı zamanda anlatıcının içinde bulunduğu durumlar anlatının alımlanışını da etkiler.

“Anlatma esasına bağlı itibari metinlerde vaka, şahıs kadrosu ve mekâna ait hususiyetler kahramanlardan biri tarafından nakledilir. Bu durumda anlatıcı, söz konusu kahramanın müşahede kabiliyeti, tecrübesi ve bilgisi ile sınırlıdır. Kısacası anlatıcı kahramanlardan biriyle aynıleşir. Böylece metnin yapısı ve üslubu üzerinde kahraman anlatıcının kültür seviyesi, mizacı, dikkati ve içinde bulunduğu sosyolojik ve psikolojik şartlar etkili olur” (Aktaş, 2005: 93).

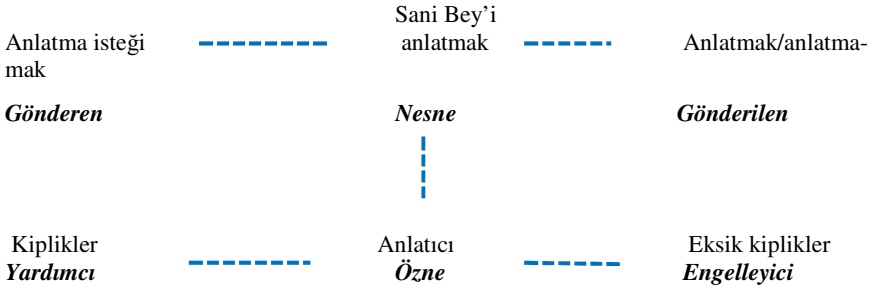
Öyküdeki anlatıcı, kahraman anlatıcı olarak anlattıklarını yaşayan aynı zamanda gözlemleyen bir anlatı kişisidir. Olay örgüsünün merkezinde yer alan Sani Bey’in yeğeninin çocuğudur. Olaylara bakışını çocukluktan yetişkinliğe gelişen süreçle okuyucuya sunmaktadır. Kendisinden çok söz etmez.

“Anlatıcı, Sani Bey’in faaliyetleri etrafında köşkte gelişen olayların içeriden bir gözlemcisidir. Anlatıcı, Sani Bey’in ‘atelye’sine, gizli yollardan girebilen ve Sani Bey’in dalgınlığından yararlanarak orada uzun süre kalabilen tek kişi olduğunu belirtir. Köşkteki yapı ve olaylar hakkındaki kanısı üç aşamalı bir gelişimde değişiklikler gösterir... Anlatıcının adını vermemesi, kendisini köşk-teki sistem içinde tanımlamaktan kaçınması ve sürekli gelişim içinde olması ile açıklanabilir” (Oğuz, 2007: 170)”.

Kendisini tanımlamaktan kaçınmış olsa da anlatıcı, değişim geçiren, benliği ve bilinci öykü içinde hissedilen bir kişi olması nedeniyle anlatıda “özne” eyleyeni olarak tanımlanabilir.

“Yeğen, hikâyenin tek değişen ve olgunlaşan karakteridir. O, eleştirel gerçekçi tavrıyla eski yapıyı bozan ve eski yapının içi boşalan kavramlarını tecrübenin denetiminden geçirip, onları yeniden değerlerle dolduran veya yeni bir yapının temelini atan kişidir” (Kantarcıoğlu, 2004: 93).

Anlatma eyleminin gerçekleştiricisi olarak, anlatıcının özne olduğu eyleyen şeması aşağıda verilmiştir. Bu eyleyen şeması (nesne yani anlatılan şey değişmekle birlikte) tüm anlatılardaki anlatıcıların ortak eyleyen şeması olarak değerlendirilebilir. Özne dışındaki eyleyenlerin anlatma eylemine yönelik etkileri her anlatıda farklılık gösterecektir.

Şekil 5: Anlatıcının eyleyen şeması.

Anlatıcının anlatma eylemiyle olan ilişkisinde kipliklerinin önemi büyüktür. Onun gelişimine göre kipliklerinde de değişimler gözlenir. Anlatacağı şeylerle ilgili kendisinin anlayabilme kipliğini sıklıkla sorguladığı görülür. Şekil 4’te belirtilen /bilme/ kipliği anlatıcı açısından değerlendirildiğinde Sani Bey’den farklı olarak her şeyin farkında oluşunu görülür. Çünkü anlatıcı /bildiğini bilme/ ve /bilmediğini bilme/ kiplikleri konusunda farkındalık durumu içindedir ve öykü içindeki sorgulamaları bu kiplikler üzerinden gerçekleşir. Çocukluk çağlarındaki sorgulamaları “*Sani Bey orta boylu, ben tanıdığım zamanlar kır sakallı, geniş atletik vücutlu,*

mavi gözlü bir adamdı. Bir zaman çarkçı yüzbaşılığı yapmıştı. Fakat gedikli miydi mektepten mi yetişmişti? Bunu iyi bilmiyordum.” Ve “Bununla beraber ilk çocukluk yaşlarımda ben için bu tarafını pek bilmezdim” gibi cümlelerden anlayabiliyoruz. Anlatıcının büyümesiyle bilme ve anlama kipliğine eklenen bir üst kiplik olarak /isteme/ kipliğinin ortaya çıktığı görülür. “Yaşam biraz ilerleyip de müphem ürpermelerin yerine bilmek ve anlamak zevkini ister istemez duyduğum zaman bu evin hayatumdaki rolü de beraberce değişti” sözleriyle anlatıcının anlama ve bilme isteğinin ortaya çıktığı görülür. Bu kipliğe bağlı olarak neden ve niçin sorularıyla karşı karşıya kalan ve bu sorularına cevap arayan bir özne oluşmuştur.

“İşte her düşüncenin esası olan, niçin, neden ve nasıl? gibi suallerle ben bu evde ve onunla karşılaştım. Bu yüzdendir ki düşüncem hiçbir zaman metafizik problemlerde gecikmedi. Onun sayesinde doğrudan doğruya realite üzerinde düşündüm. Niçin kapılar bu kadar ehemmiyetli kilitlenirken her katın sofasında yangın merdiveninin açıldığı pencere –çünkü dayım yangın merdivenini İstanbul’da ilk kullananlardan biridir- daima yarı açık bulunur? Neden dayım sokaktan gelecek her şeyden bu kadar çekindiği halde etrafından sadece alçak duvarlar bulunan bahçe tarafını çok emin bir yer addeder ve mutfak kapısının gece gündüz ardına kadar açık bulunmasına göz yumardı? Nasıl olurdu da dayım bu kadar kilit ve sürgü meraklısı olduğu halde evdeki anahtarların hiçbiri kilitlerine uymazdı. Görülüyor ki bende zihni tecessüsün mekanizması sadece bu evin etrafında işliyordu”.

Bu sorulara aradığı cevaplarla Sani Bey’in icat, ıslah ve tadillerini aktaran anlatıcı kendi zihni hayatının üçüncü evresine girmesiyle bakış açısını değiştirmiştir. Kiplikleri konusunda farkında olan ve sürekli bir anlama isteğiyle anlatımını gerçekleştiren anlatıcı bu evrede artık bu istekten vazgeçip olanları olduğu gibi kabul etme, bazı şeyleri anlamaya çalışmanın gereksiz olduğunu düşünmeye başlamıştır.

“Daha evvel söyleyeyim ki bu banyo dairesi hepimize adeta büyük bir merasimle açıldığı günden itibaren benim zihni hayatım üçüncü sayfaya girmiştir. Eğer dostlarım beni ciddi bulmuyorlarsa, olur olmaz gülmemi ayıplıyorlarsa yahut kendilerini o her zaman heyecanlandıran, büyük ümitlere kapıran işlerde soğuk durduğumdan şikâyet ediyorlarsa, hülasa herkese benzemek ve herkesle beraber az çok çıldırmamak meziyetlerinden –ki hayatta muvaffakiyetin en büyük şartlarından olsa gerekir- mahrumsam, bunun tek mesulü şüphesiz annemin dayısı veya onun icadı olan bu şaheser gusülhanedir”.

Genel olarak anlatıcının geçirdiği üç aşamalı süreç değerlendirildiğinde /bilme/ kipliğine yönelik isteğin anlatı sürecinde nasıl değiştiği gözlemlenebilir.

Tablo 2: *Anlatıcının dönüşümü*

<i>Bilmiyor</i>	<i>Bilmek anlamak istiyor</i>	<i>Biliyor ve anlıyor</i>
Çocukluk döneminin bakış açısıyla olayları değerlendiriyor. Bilmeme kipliğine vurgu yapıyor.	Olaylara bakışında mantık akıl yoluyla açıklamalar bağlantılar arıyor. Neden, niçin, nasıl sorularıyla zihni meşgul.	Anlam veremediği olayları mantıkla anlamaya çalışıyor ama anlamaya çalıştığı şey mantık temelli olmadığı için anlamaya çalışmanın gereksiz olduğunu biliyor. Akıl dışı olayları akılla açıklamanın gülünç bir durum oluşturduğunu görüyor.

Öyküde karşımıza çıkmayan anlatıcının şaşkınlıklarından biri de kimsenin Sani Bey'in davranışlarını değiştirmeye ya da engellemeye çalışmıyor olmasıdır. Bazı önlemler alınıyor olsa bile bunlar Sani Bey'den habersiz yapılmaktadır. Davranışın sonuçları doğrultusunda Sani Bey genellikle idare ediliyordu.

Sonuç

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Acıbademdeki Köşk adlı öyküsü, göstergebilim kipliklerine göre incelenmeye çalışılmıştır. Kiplik incelemesi özne temel alınarak yapılmaktadır. Bu öyküde anlatının sahip olduğu iki özne üzerinden kiplikler ve öykü incelenmiştir. Anlatıda olay örgüsünün merkezindeki kişi Sani Bey ve anlatı süresince dönüşüm ve değişimleri gözlemlenebilen anlatıcı özne olarak değerlendirilmişlerdir. Anlatıcının özne olarak değerlendirilebilmesinde kahraman anlatıcı olmasının rolü büyüktür. Bu öznelerin /bilme/ kipliği konusunda ve daha pek çok açıdan oluşturdukları karşıtlıklar öykünün anlam oluşumunda belirleyici olmuştur. İki özne arasında görülen karşıtlıklar aşağıda verilen tablodaki gibidir.

Bu karşıtlıklar ve öznelerin dönüşümü öyküdeki temel yapıyı kurarlar. Öykünün alegorik yapısının oluşumda da katkısının olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın giriş bölümünde öykünün anlam genişliğinden söz edilmiş ancak bu konuda bir değerlendirme ve yorum yapılmayacağından söz edilmişti. Böyle bir değerlendirme yapılmayacaktır ancak bu çalışmanın bulgularının yapılacak yeni değerlendirme ve yorumlamalarda farklı bir bakış açısı sunabileceği düşünülmektedir.

Tablo 3: *Anlatıdaki Özneler*

<i>Sani Bey</i>	<i>Anlatıcı</i>
Görünen özne	Gerçek özne
Kipliklerinin farkında değil	Farkındalık ve bilinç düzeyi yüksek
Değişime ve dönüşüme kapalı (madde düzeyinde dönüşüm taraftarı olsa da tek bir düşünceye saplanıp kalması onun dönüşümünü engelliyor).	Zihni boyutta dönüşüm geçiriyor.
Eleştiriye kapalı	Eleştiriye açık

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, Ş. (2005). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- BERTRAND, D. (2000). *Précis de Sémiotique Littéraire*. Paris: Nathan-Université.
- CHANDLER, D. (2007). *Semiotics. The Basics*. 2nd Edition. London, New York: Routledge.
- CİVELEK, K. (2008). “Kişi Çözümlemelerinde Gösterebilimsel Yaklaşımlar ve Philippe Hamon Örneği”. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*. Sayı 17, [311-324].
- DERVİŞCEMALOĞLU, B. (2014). *Anlatıbilime Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- GÜNAY, V. D. (2002). *Göstergebilim Yazıları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- KANTARCIOĞLU, S. (2004). Ahmet Hamdi Tanpınar. Yapıbozumcu ve Semiotik Yaklaşımlar Işığında Tanpınar Hikâyeleri. Ankara: Akçağ yayınları.
- KIRAN Z. ve KIRAN A. (2007). *Yazınsal Okuma Süreçleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- OĞUZ, O. (2007). “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Acıbademdeki Köşk Hikayesinde Mekânın Kullanımı”. *SDÜ Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 16. Sayfa 163-178.
- RİFAT M. (1998). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları I*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- UZDU YILDIZ, F. (2012) *Göstergebilim Kiplikleri açısından Anlatı Kişilerinin İncelenmesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

